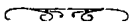

ցի, 1883ին Տէր Արիստակէսի հովուութեան օրով երբ Հայոց այրած եկեղեցին կը վերաշինուի, Պուկարաց մետրապոլիտին արգելքներուն պատճառաւ հայր չեն կրնար Ժաւիթ մեծ եկեղեցի մը շինել և կը գոհանան փայտաշէնով:

Յ. ՔԻՐԻՅԵԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԳԻՒՏԻՆ

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Մեզի համար դժուարին է հինգ դար վերջ պայծառ գաղափար մը կազմել տպագրութեան զիւտին կատարած ազդեցութեան նկատմամբ՝ դարուն ընկերութեան վրայ Պարզ է որ թէ՛ այդ գիւտը և թէ՛ գիւտը հնարողը խանդավառութեամբ դրուատուեցան և փառարանուեցան. այս խանդավառութիւնը այն աստիճանի հասաւ որ մինչև իսկ տպագրութիւնը «աստուածային արուեստ» անուանեցին: Պատմութիւնը մեզի փոխանցած է ժողովրդեան յայտնած այս սքանչացումին և ուրախութեան նկատմամբ բազմաթիւ վաւերաթուղթեր. սքանչացում՝ որու մասնակցեցաւ ոչ միայն ռամիկ ժողովուրդը, այլ նաև իշխանազուները, բարձր եկեղեցականներ, զբաղէտներ և արուեստագէտներ. և այս անգի ունեցաւ ատանց բացառութեան բռնորդ ազդերուն մէջ:

Սակայն պէտք չէ մտածել թէ սոյն խանդավառութիւնը բացարձակ էր ու գիւտը չունէր իր հակառակորդներն ալ, որ երկդիմանային անոր. ընդ հակառակն՝ Տպագրութեան վրայ հրաշացողներու և այդ գիւտը ծառայողներու խումբին ընդդէմ կազմուեցաւ թշնամի խումբ մըն ալ, աւելի սակաւաթիւ, բայց նոյնքան նախանձալոյզ կուռիւր և նոյնքան բռնուն Սյոյ նախանձորդ խումբը մեծ մասամբ կը բաղկանար օրինապաշտներէ, որոնց ձեռքէն տպագրութիւնը կը գողնար արուեստին. այդ խումբին միացած էին եկեղեցականներէն ոմանք ալ, որոնք կը կարծէին թէ սրբապղծութիւն կը գործուի Աստուծոյ

խօսքն և պատուէրները պարունակող սուրբ գրքերը ամէնուն ձեռքը տարածելով, ինչ որ պիտի կատարէր տպագրութիւնը: Գիտականանելէն շատեր ալ յարեցան այդ խումբին. ասոնք սարսուռ կը զգային մտածելով որ դրամի փոքրիկ գումարի մը փոխան գիտութեանց նշխարները կրնային հասարակ ժողովրդեան ձեռքն իյնալ և պղծուիլ. տպագրութիւնը կը վերցնէր մէջտեղէն գիտունի և ռամիկ զանազանութիւնը, և այս կը քստմեցնէր գրեհներ: Որով զայրացան այդ գիւտին, և զրպարտութիւններ ու ամէն տեսակ խոշընդոտ և արգելք յարուցին:

Հակառակորդներու գլխաւոր զրպարտութիւնն էր տպագրիչները ներկայացնել իրր կախարհութեան հետևողներ, Թ. Լիզին կը պատմէ իր Դարոց Արդի Տպագրութեան գրքին մէջ թէ երբ Ֆուսթ Մայանէն մէկ քանի ընկերներու հետ Բարլզ գնաց իր տպագրած մատենաներէն օրինակներ ներկայացնելու, ամբաստանուեցաւ իր ընկերներուն հետ երեսփոխանաց Ժողովին առջև իրը դիւահար և կախարդ: Եթէ կրցաւ ազատիլ անոնց ձեռքէն, զայս կը պարտի Լուդովիկոս ԺԱԻ, որ ոչնչացուց խօսարարի վճիռը: Նման դէպքեր գրեթէ ամենուրեք պատահեցան: Եղան նոյն իսկ. զբաղէտ և գիտնական անձեր որ մերժեցին ընդունիլ իրենց մատենադարաններուն մէջ շարժուն գրքերով տպուած գրքերը:

Սակայն կը ցուցնէ միանգամայն թէ առաջին տպագրիչները՝ քիչերը միայն բացառութիւն կը կազմեն, պէտք ունեցան զօրաւոր պաշտպանութիւններու իրենց նոր արուեստը զանազան երկիրներու մէջ գործադրելու համար. և դրամական նշանակաւորութիւնը տարածելու համար:

Հակառակ այդ կատարի և խուլ պայքարին, զարմանալի արագութեամբ տպագրութիւնը բոլոր աշխարհ ծաւալեցաւ. այնպէս որ նախ քան 1500ի վերջնային, նոր արուեստը ճանչցուած էր և կը կիրարկուէր Եւրոպայի տասնութեց ազգերու մէջ:

Պրանսայի մէջ Լուդովիկոս ԺԼ սիրալսփար հիւրընկալեց տպագրողները, և 1470ին Պրուգի երեք աշակերտները Սոր-պոնի շէնքին մէկ սրահին մէջ հաստատեցին ֆրանսական առաջին տպարանը։ Անկից վերջ ալ նոր արուեստին հետևողները միշտ յարգանք և համակրութիւն շահեցան, ուրովհետև Լուդովիկոս ԺԼ-ի յաջորդները շարունակաբար բազմացուցին անոնց տրուած առանձնաշնորհութիւնները։ Լուդովիկոս ԺԲ երեսուն հազար ֆրանքի տուգանքէ մը փրկեց տպագրողներու ինկերակցութիւնը և թոյլատրեց զրքի ազատ շրջաբերութիւնը իր բովանդակ թագաւորութեան մէջ, մաքսային ամէն տեսակ տուրքէ ազատ ընելով. սակայն նոյն ժամանակները շատ հազուագիւտ մենաշնորհ մը համարուած էր։

Խաւիլոյ մէջ տպագրութիւնը մեծ ընդունելութիւն գտաւ և սոյն արուեստի պետերուն պատիւ և առանձնաշնորհութիւններ ընծայուեցան։ Նոյնպէս Անգղիոյ մէջ։ Կիւլիոմ Գաստոնի՝ որ 1474ին իր հայրենիքում տնտեսց տպագրութեան արուեստը, արքայական շքեղ պատիւներ տրուեցան, և մահուընէն վերջ ալ իր մարմինը արժանի նկատուեցաւ որ հանգչի վիսպինսդրի մէջ, այդ պերճաշուք եկեղեցիին, որ կ'ամփոփէ իր որմերուն մէջ թագաւորներու և Անգղիոյ ամենանշանաւոր անձնաւորութեանց ոսկրոտին։

Եւրոպայի միւս բոլոր ազգերէն ալ նոյնընդամենը և նպաստներ ընծայուեցան այս սքանչելի արուեստը մշակողներուն և տարածողներուն։

Բոլորէն այս նորագիւտ արուեստին շոյալած միաձայն գնահատանքին և խանդավառ յարգանքին լոկ բացառութիւն կը կազմէ թուրքիոյ սուլթան Բայազիտ Բի 1483ին հրատարակած արքայական մէկ վճիռը, որով Սուլթանը կ'ընդդիմանայ տպագրութեան արուեստին և խստիւ կ'արգիլէ իր իսլամ բոլոր հպատակներուն՝ մահուան պատիժի սպառնալիքի տակ, տպագրուած գրքերու գործածութիւնը։ Սակայն այս անտեղի արգելքը պէտք չէ գմեղ ապշեցնել։ Բնդհակառակն շատ իսկ պէտք

է զարմանանք թէ ինչպէս, հակառակ Սուլթանին տպագրութեան դէմ ունեցած անտեղութեան և հանած խիստ արգելքին, այդ նորագիւտ արուեստը հաւասարապէս մտաւ կոստանդնուպոլիս 1490ին հրեանեւրո ձեռքով, որոնք հոն տպագրութեամբ լոյս ընծայեցին Բարունական գրականութեան գիրքը։ Աւելի ուշ, երբ Չեզնայէն կոստանդնուպոլիս փոխադրուեցաւ իտալացի, բայց ծագումով նոյնպէս հրեայ, նշանաւոր տպագրողը Գերսոն Սոնչինոյ, 1529 և 1533 տարիներու ժամանակաւ միջոցին՝ սուլթաններու հաճոյակաւար թոյլտուութեամբ իսկ, տպագրուեցան բազմաթիւ գրքեր։

Սակայն տպագրութեան ոսկեղարը Եւրոպայի մէջ շատ երկար տևողութիւն չունեցաւ։ Քանի որ տպագրութիւնը լոյս կ'ընծայէր մի միայն հին դասական մեծ երկերը, ինչպէս և յոյն ու լատին հեղինակներու գործերը, ամէն ինչ սքանչելի ընթացաւ՝ առանց ղեկաւորութիւններու և նախապաշարութեան։ Բայց երբ զօրաւոր և կարող միջոց մը դարձաւ գաղափարներու ծաւալման և ընդհանրացման, այն ատեն ամէն ինչ կերպարանափոխեցաւ։ Այն իշխանազուններն որ նախապէս պաշտպան հանդիսացած էին և տնտեսապէս ալ քաջալերած ու հովանաւորած տպագրութեան արուեստն և զանկաւ մը շակողները, հիմա վախցան անկից և կարելի է ըսել դարձան ու եղան այդ արուեստին ամէնոխերիմ և պայքարող թշնամիները, և ամէն միջոց ի գործ դրին՝ որքան հնար էր, արգիլելու ընդհանրացումը այդ գրութեանը, որ իրենց գաղափարներուն և անձնական շահերուն կ'ընդդիմաբանէին։ Այնու հանդերձ ամէնուն ծանօթ է թէ հուսկ որու ժպտեցաւ վերջնական յաղթանակը. յաղթանակ մը սակայն որ արդիւնք եղաւ անհամար դուրսարուութիւններ հարթուելուն։

